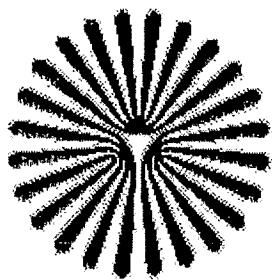

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MRTsoft

٩٥٢٨٠

دانشگاه پیام نور
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه

بررسی عناصر فرهنگی، اجتماعی، در دفتر ششم مثنوی

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبیات فارسی

دانشجو:

مصطفی شهری

استاد راهنما:

دکتر علی محمد پشت دار

استاد مشاور:

دکتر فاطمه کوپا

اردیبهشت ۱۳۸۷

۱۳۸۷ / ۳ / ۱۴

۹۴۴۱۵

ان

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه پیام نور
دانشگاه جامع پیام نور استان تهران

تاریخ
شماره
پیوست

((تصویب نامه))

پایان نامه تحت عنوان :

"بررسی عناصر فرهنگی و اجتماعی در دفتر ششم مثنوی مولوی"

تاریخ دفاع: ۸۷/۲/۴ ساعت: ۱۵/۳۰-۱۴/۳۰ رشته: زبان و ادبیات فارسی نمره: ۱۹

درجه: عالی

اعضای هیات داوران :

مرتبه علمی

هیات داوران

نام و نام خانوادگی

امضاء

- ۱- جناب آقای دکتر علی محمد پشتدار
- ۲- سرکار خانم دکتر فاطمه کوپا
- ۳- جناب آقای دکتر علی پدram میرزایی
- ۴- سرکار خانم دکتر فاطمه کوپا

- استاد راهنما
استاد مشاور
استاد داور
نماینده گروه

(Handwritten signatures and stamps of the jury members)

تهران، خیابان انقلاب،

خیابان استاد نجات اللهی،

پیش خیابان سپند،

کد پستی: ۲۳۳

تلفن: ۸۸۸۰۱۰۹۰

روننگار: ۸۸۹۰۳۱۵۸

پست الکترونیکی:

info@Tehran.pnu.ac

شانی الکترونیکی:

http://www.Tehran.pnu.ac

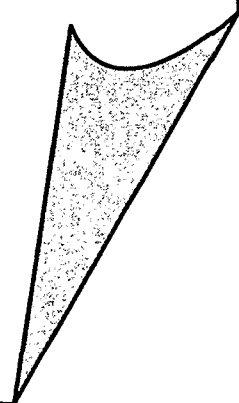
سپاسگزاری

دوستداران ادبیات پارسی ایران زمین خاصه مثنوی معنوی همچون مسافران
جاده بی انتهایی عرفان هستند و به مثابه طفلی که گام به گام ره می سپارند
تا به مقصود برسند و در این راه هر کسی به اندازه ظرفی که به همراه دارد
از این اقیانوس بی پایان آب حیات بر می دارد.

آنکه باعث آشنایی عمیق حقیر با دنیای مثنوی شد، استاد راهنما، جناب
آقای دکتر علی محمد پشت دار بودند که با نفس گرم خویش، با خضوع و
صبر مثال زدنیشان حقیر را گام به گام همراهی نمودند، که در اینجا کمال
سپاسگزاری را از ایشان دارم. همچنین از استاد مشاور سرکار خانم دکتر
کوپا کمال قدردانی را دارم.

امیدوارم که این مجموعه و تحقیق باعث کاوشهای بیشتر برای رسیدن به
عالم معنا باشد.

«و من الله توفیق»

تقدیم به پدر بزرگوارم

همو که بزرگترین مشوق من در کسب علم و معرفت است

تقدیم به مادر مهربانم

که با عشق به فرزندان، جوانی اش را در طبق اخلاص نهاد

و تقدیم به

تمام دوستداران فرهنگ و ادب ایران زمین

چکیده.....	۱
مقدمه.....	۲

فصل اول : کلیات

بیان مسأله و پرسشهای تحقیقاتی.....	۴
اهداف پژوهشی.....	۴
اهمیت و ضرورت پژوهش.....	۴

فصل دوم : مرور مطالعاتی

فصل سوم: روش تحقیق

مقدمه.....	۹
روش تحقیق.....	۱۰
جامعه پژوهشی.....	۱۰

فصل چهارم : تجزیه و تحلیل داده های پژوهش

مقدمه.....	۱۲
عناصر فرهنگی و اجتماعی چیست؟.....	۱۲
در آمدی بر مفهوم فرهنگ.....	۱۲
جلوه های مختلف فرهنگ.....	۱۲
حوزه و گستره فرهنگ.....	۱۳
تعاریف و سطوح فرهنگ.....	۱۴
سطوح فرهنگ.....	۱۶
فرهنگ و ارزشهای فرهنگی.....	۱۸
زندگی نامه مولوی.....	۱۹
سال شمار زندگی مولوی.....	۱۹
شرح حال مولوی.....	۲۰
آثار نثر و نظم مولوی.....	۲۴
بخش اول : واژگان و اصطلاحات فرهنگی ، هنری و ادبی.....	۲۵
الف - فرهنگی.....	۲۶
ب: هنری.....	۳۴

۳۴	ابزار و آلات موسیقی
۳۸	الحاق موسیقی
۳۹	ج- ادبی
۴۵	د- موجودات وهمی
۴۷	ه- حیوانات اساطیری و تاریخی (خاص)
۴۹	و- بت ها و اصنام
۵۰	بخش دوم: واژگان و اصطلاحات عرفانی
۶۶	بخش سوم: واژگان و اصطلاحات مذهبی
۶۷	الف- واژگان و اصطلاحات مذهبی، قرآنی و احادیث
۶۷	۱- واژگان و اصطلاحات مذهبی
۷۳	۲- اصطلاحات و آیات قرآن
۸۹	۳- واژگان و سوره های قرآن
۱۰۱	۴- احادیث
۱۱۱	ب- مناصب مذهبی
۱۱۳	ج- کتب مذهبی
۱۱۵	د- اماکن مذهبی
۱۱۶	بخش چهارم: علوم و هنرهای اسلامی
۱۱۷	الف- علم فقه و اصطلاحات مربوط به آن
۱۲۰	ب- علم منطق و اصطلاحات مربوط به آن
۱۲۱	ج- علم فلسفه و اصطلاحات مربوط به آن
۱۲۸	د- علوم قرآنی
۱۲۹	ه- خطوط اسلامی
۱۳۰	بخش پنجم: علوم و دانشهای دیگر
۱۳۱	الف- علم کیمیا و واژگان مربوط به آن
۱۳۲	ب: علم پزشکی و واژگان مربوط به آن
۱۳۵	بخش ششم: اسامی کتابها
۱۳۸	بخش هفتم: واژگان و اصطلاحات اجتماعی
۱۳۹	الف- عقاید و باورهای عامیانه
۱۴۳	ب- آداب و رسوم مختلف
۱۴۳	۱- اعیاد

- ۱۴۴..... ۲- آئین سوگورای
- ۱۴۵..... ج- پوشیدنی ها
- ۱۵۰..... د - خوردنی ها و نوشیدنی ها
- ۱۵۰..... ۱- خوردنی
- ۱۵۸..... ۲- نوشیدنی
- ۱۶۱..... ن - وسایل و ظروف مربوط به خوردن و نوشیدن
- ۱۶۶..... و - عطرها و لوازم آرایشی
- ۱۷۰..... ز - بازی ها و اصطلاحات مربوط به آن ها
- ۱۷۱..... ۱- بازی چوگان
- ۱۷۱..... ۲- بازی شطرنج
- ۱۷۱..... ۳- بازی نرد
- ۱۷۳..... ح - طبقات اجتماعی و مشاغل
- ۱۹۰..... ط - ضروب الامثال
- ۱۹۲..... ی - کنایات
- ۱۹۷..... ک- اقوام ، قبایل و طوایف و خاندانها
- ۲۰۲..... ل - مذاهب ، فرق و گروهها
- ۲۰۵..... **بخش هشتم : واژگان و اصطلاحات سیاسی و اداری**
- ۲۰۸..... **بخش نهم : واژگان و اصطلاحات نظامی**
- ۲۰۹..... الف - ابزار جنگی
- ۲۱۵..... ب - رتبه های لشکری
- ۲۱۶..... **بخش دهم : واژگان و اصطلاحات نجومی**
- ۲۱۷..... الف - ستارگان
- ۲۲۰..... ب - بروج و صور فلکی
- ۲۲۱..... ج- در حاشیه نجوم و افلاک
- ۲۲۵..... **بخش یازدهم: واژگان و اصطلاحات اقتصادی**
- ۲۲۸..... **بخش دوازدهم: واژگان و اصطلاحات مربوط به طبیعت**
- ۲۲۹..... الف - گل ها و گیاهان
- ۲۳۳..... ب - فصل های سال
- ۲۳۵..... ج - ماههای ایرانی ، سریانی و عربی
- ۲۳۶..... ز- سنگها ، فلزات و جواهرات
- ۲۳۶..... ۱- سنگها

۲۳۸.....	۲- فلزات
۲۴۰.....	۳- جواهر
۲۴۲.....	ح - حیوانات
۲۵۲.....	ط - پرندگان
۲۵۸.....	ی - کوهها
۲۵۹.....	م - رودها
۲۶۱.....	بخش سیزدهم : اعلام
۲۶۲.....	الف - اشخاص
۲۶۲.....	۱- اندیشمندان و ادبا
۲۶۴.....	۲- تاریخی
۲۶۴.....	الف - متقدم
۲۶۸.....	ب - متأخر
۲۷۳.....	۳- اسطوره ای
۲۷۴.....	۴- دینی
۲۸۸.....	ب- جاها و مکانها
۲۸۸.....	۱- شهرها و سرزمین های ایرانی
۲۹۰.....	۲- شهرها و سرزمین های غیر ایرانی
۲۹۴.....	۳- کشورها
۲۹۶.....	۴- جاها و اماکن خاص
۲۹۷.....	بخش چهاردهم : نتیجه گیری
۲۹۸.....	جلوه عشق در دو داستان از دفتر ششم
۲۹۸.....	چند نکته اخلاقی در مثنوی
۲۹۹.....	دیدگاه مولانا در مورد مثنوی
۳۰۰.....	روح از دیدگاه مولانا
۳۰۱.....	تنوع موضوعات گوناگون در مثنوی
۳۰۲.....	امام حسین (ع) از نگاه مولانا
۳۰۳.....	نظر مولانا در رابطه با عشق حقیقی و مجازی
۳۰۴.....	فهرست منابع و مآخذ

نام : مصطفی

نام خانوادگی دانشجو : شهروی

عنوان پایان نامه: بررسی عناصر فرهنگی ، اجتماعی در دفتر ششم مثنوی

استاد راهنما : دکتر علی محمد پشت دار

استاد مشاور: دکتر فاطمه کوپا

مقطع تحصیلی : کارشناسی ارشد رشته : زبان و ادبیات فارسی

دانشگاه : پیام نور مرکز تهران

دانشکده: ادبیات و علوم انسانی

تعداد صفحه: ۳۰۵

تاریخ فارغ التحصیلی :

چکیده:

جلال الدین محمد مولوی بلخی فرزند بهاء الدین محمد، معروف به بهاء ولد و سلطان العلماء از شاعران و عارفان برجسته ی (قرن ۷ ه.ق) است. وی اصلاً اهل بلخ و از دوران کودکی را در این منطقه گذرانده است. ظاهراً به دلیل حمله ی مغول و ناامن شدن زادگاهش و شاید دلایلی دیگر همراه پدر و خانواده اش مجبور به سفر و مهاجرت شد، ابتدا به بغداد و برخی مناطق دیگر عراق رفت. و بالاخره در قونیه ی ترکیه متوطن شد. بدین جهت به ملای رومی نیز معروف گشت.

وی در آغاز تحت تربیت و تعلیم پدر و بعد سید برهان الدین محقق ترمذی از شاگردان پدرش قرار گرفت، و پس از مهارت و کسب علوم مختلف، به سمت استادی در قونیه رسید. چندی نگذشت که با ظهور شمس تبریزی در آسمان زندگیش و ملاقات با این عارف حقیقی، بشدت تحت تأثیر دم آتشین و جذبه ی محبت و جذبه ی شخصیت او قرار گرفت و انقلابی عظیم و تحولی اساسی در سیر حیاتش رخ داد. به طوری که کرسی استادی و درس و بحث مدرسی را کنار گذاشت و به تمام دلبستگی ها و علایق دنیوی پشت پا نهاد و مرید و سر سپرده ی شمس گردید. در جای جای آثارش از شمس سخن به میان آورده و چون خورشید گم شده به دنبالش می گردد، و این شیفتگی خود را با صدای هر چه رساتر، به ویژه در « کلیات شمس » ابزار داشته و به گوش جهانیان رسانیده است.

قطعاً تحولات عصر و روزگار شاعر و نوع تربیت، افکار و عقاید، آداب و رسوم و تمام عناصر پیرامونی و غیر آن، به نوعی در آثار شاعر و عارف گرانمایه مجال ظهور و بروز پیدا کرده است. به بیان دیگر آثار و اشعار به جا مانده از مولانا تجلی گاه عناصر اجتماعی و فرهنگی زمانه ی شاعر باشد. بنابراین برای شناخت بهتر و بیشتر مولوی و زمانه اش بررسی این عناصر می تواند راهگشا باشد.

کلید واژه ها: فرهنگ، اجتماع، جلال الدین محمد مولوی، مثنوی معنوی، دفتر ششم.

فصل اول :

کلیات

بیان مسأله و پرسشهای تحقیقاتی :

از دیدگاه جامعه‌شناسی ادبیات (نقد جامعه‌شناسی) ادبیات یکی از زمینه‌های بسیار عالی شناخت جوامع انسانی به ویژه در گذشته است. دسترسی به دیوان شاعران و تجزیه و تحلیل آثار ایشان ما را به شناخت فرهنگ و اوضاع و شرایط اجتماعی آن روزگار نزدیک میکند. با توجه به این اصل استخراج عناصر فرهنگی اجتماعی ما را در شناخت مولانا و عناصر فکری و اوضاع اجتماعی عصر او توانا خواهد کرد:

تعریف مسأله:

سوالات تحقیق

- ۱- عناصر فرهنگی و اجتماعی در مثنوی کدامند؟
- ۲- آیا این عناصر بسامد فراوان دارند؟
- ۳- گرایش این عناصر در کدام جهت بیشتر است؟
- ۴- آیا افکار شخصی مولانا در انتخاب این عناصر موثر بوده است؟
- ۵- آیا حوادث و مسائل سیاسی و اجتماعی آن روزگار در بروز این عناصر در فکر مولانا تاثیر داشته است؟

اهداف پژوهشی :

نمایه‌سازی عناصر فرهنگی و اجتماعی در دفتر ششم مثنوی و استخراج فرهنگی بسامدی از این عناصر

اهمیت و ضرورت پژوهش:

جهان مولوی را باید در آثارش جستجو کرد. این جهان همچون دنیای واقع، دارای عناصر و نموده‌هایی است که شناخت هر چه بیشتر از آن‌ها به شناخت دقیق‌تر از جهان بینی مولوی و درک درست‌تر از سخنان و اشعار او می‌انجامد.

درباره مثنوی و افکار مولانا تحقیقات دامنه‌داری انجام گرفته، این پژوهش در نظر دارد ضمن بهره‌گیری از پژوهش‌های قبلی به کنکاش در زاویه‌ی جدیدی از زندگی و افکار مولانا بپردازد از این بابت پژوهش ما دست اول است.

چه کاربردهایی از انجام این تحقیق متصور است؟

- ۱- هموارسازی مسیر تحقیق پژوهشگران ادبیات، جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی.
- ۲- شناخت بیشتر مولانا و تبیین ساختار اندیشگی او.

فصل دوم:

مرور مطالعاتی

مرور مطالعاتی :

کل دفتر دوم مثنی با نگاه ویژه به عناصر فرهنگی و اجتماعی مورد کنکاش و بررسی قرار گرفت . و در این راستا این عناصر برجسته نمایی و نشانه گذاری گردید. برای رفع اشکالات چاپی و غلط احتمالی مقابله هایی صورت گرفت. بنابر اقتضا به شروح مثنوی و لغت نامه ها و منابع معتبر دیگر که اسامی آن ها در جای خود ذکر گردیده است مراجعه شد.

۴-۱-۱- مقدمه

۴-۱-۱-۱- عناصر فرهنگی و اجتماعی چیست ؟

۴-۱-۱-۲- در آمدی بر مفهوم فرهنگ .

۴-۱-۱-۳- تعریف فرهنگ

۴-۱-۱-۴- جلوه های مختلف فرهنگ

- فرهنگ درونی شده

- فرهنگ نمادی

- فرهنگ نهادی

- فرهنگ متبلور

۴-۱-۱-۵- حوزه و گستره فرهنگ

۴-۱-۱-۶- تعاریف و سطوح فرهنگ

۴-۱-۱-۷- سطوح فرهنگ

۴-۱-۱-۸- فرهنگ و ارزشهای فرهنگی

۴-۲- زندگی نامه مولانا

۴-۳- بخش اول واژگان و اصطلاحات فرهنگی ، هنری و ادبی

۴-۴- دوم عرفانی و صوفیانه

۴-۵- سوم دینی و مذهبی

۴-۶- چهارم علوم و فرهنگهای اسلامی

۴-۷- پنجم علوم دانش های دیگر

۴-۸- ششم اسامی کتابها

۴-۹- هفتم واژگان و اصطلاحات اجتماعی

۴-۱۰- هشتم واژگان سیاسی و اداری

۴-۱۱- نهم واژگان نظامی

- ۴-۱۲- دهم واژگان نجومی
- ۴-۱۳- یازدهم واژگان اقتصادی و مقادیر
- ۴-۱۴- دوازدهم واژگان طبیعت
- ۴-۱۵- سیزدهم واژگان اعلام و اشخاص
- ۴-۱۶- نتیجه گیری

فصل سوم :

روش تحقیق

قبا گر حریر ست و گر پرنیان

بناچار حشوش بود در میان

(سعدی)

نوشتار و تحقیق پیش رو «برگ سبزی است، تحفه ی درویش» هر چند تلاش های شبانه روزی محقق و نگارنده ی این سطور بر این بوده که سخن به گراف و یا غیر مستند گفته و آورده نشود، و هر چه می گوید و می نویسد بر طریق حق و اعتدال باشد، اما مبرهن است که انسان هر چند دقیق و همه جانبه نگر ه که باشد باز امکان خطا و غفلت برایش متصور است. از این روست که گفته اند: املائی نانوشته غلط ندارند. لذا هر کس کتابی تألیف کند، خود را آماج تیرهای انتقاد ساخته است. «حقیر بر این اساس انتظار شنیدن نظارت ارشادی و انتقادات اصلاحی را دارد.» بهترین دوستانی من کسانی هستند که عیوب مرا به من هدیه دهند.»

در این تحقیق مبنای کار و شماره گذاری بیت های دفتر ششم مثنوی (با تعداد ۴۹۱۷ بیت) بر اساس «شرح مثنوی عبدالباقی گولپینارلی، ترجمه ی توفیق ه. سبحانی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول زمستان ۱۳۷۱» خواهد بود.

کل مجموعه شامل ۱۳ بخش و ۶۵ مدخل اصلی می باشد و ابیات مرتبط با هر واژه به ترتیب شماره بیت آمده است. ضمن اینکه مدخلها به ترتیب حروف القبا مرتب و چیدمان شده اند. (البته به جز قسمتهای مربوط با آیات و احادیث که تنظیم عناصر استخراجی به ترتیب ابیات دفتر ششم می باشد).

روش تحقیق :

راهبرد : کتابخانه ای

رویکرد: تحلیل محتوی

روش و ابزار گرد آوری اطلاعات :

۱- یادداشت برداری از مفاهیم فرهنگی و اجتماعی بکار رفته در دفتر ششم مثنوی.

۲- سپس از عناصر فرهنگی و اجتماعی فهرستی به تفکیک موضوع استخراج می شود.

۳- با استفاده از این فهرست به تحلیل محتوا خواهیم پرداخت .

با توجه به موضوع تحقیق که مربوط به یکی از شاهکارهای ادبیات گذشته ی فارسی است، روش تحقیق تاریخی است؛ و بهترین راه برای موضوعاتی از این قبیل ، راهبرد کتابخانه ای است؛ بدین جهت در این پژوهش برای جمع آوری اسناد و اطلاعات فیش برداری به عمل آمد.

در این روش در وهله ی اول ، کل دفتر ششم مثنوی با نگاه ویژه به عناصر فرهنگی و اجتماعی مورد مذاقه و بررسی قرار گرفت . و در این راستا عناصر فرهنگی و اجتماعی برجسته نمایی و نشانه گذاری گردید. برای رفع اشکالات چاپی و غلط احتمالی بین چند نسخه ی در دسترسی مقابله هایی صورت گرفت . بنابراین اقتضا به شروع مثنوی و لغت نامه ها و منابع و مقالات معتبر مرتبط با موضوع مراجعه شد؛ و در مرحله ی دوم فیش برداری انجام گرفت؛ سپس فیش ها بر حسب موضوع دسته بندی و تفکیک شده؛ و در ادامه مراحل بعدی با توجه به تصحیح ، رهنمودها و نظرات سازنده ی محترم استاد راهنماف مطالب تنظیم گردید و تالیف پایان نامه به فضل و مدد الهی به انجام رسید.

جامعه پژوهش:

هدف اساسی این تحقیق شناسایی و معرفی عناصر فرهنگی و اجتماعی دفتر ششم مثنوی معنوی جلال الدین محمد مولوی است . بنابراین تحقیق این معنا، دفتر ششم مثنوی را مورد مطالعه و بررسی قرار داده است . همچنین در جریان کار و سیر مطالعات در این زمینه ، یادداشت برداری و تحلیل محتوای آنها را با استفاده از منابع معتبر انجام داده است.

فصل چهارم:

تجربه و تحلیل داده ها